

Situacionistička internacionala

Beda studentskog života

razmotrena u njenim ekonomskim, političkim,
socijalnim, psihološkim, seksualnim
i posebno intelektualnim aspektima,
uz skroman predlog za njeno ukidanje

Sadržaj

Prolog	3
Beda studentskog života	5
1. Učinimo sramotu još sramnijom tako što ćemo je učiniti javnom	5
2. Nije dovoljno da se teorija ostvari u praksi; i praksa mora pronaći svoju teoriju .	11
Holandija: Provo	12
SAD: Studentski pokret	13
Istočna Evropa	14
Engleska	14
Japan: Zengakuren	15
3. Stvoriti situaciju posle koje nema povratka	16

Prolog

„Zamislite da se nalazite na Strazburškom Univerzitetu, na svečanom otvaranju akademske godine, u jesen 1966, u auditorijumu sastavljenom od studenata, profesora i uglednih gostiju, koji su se okupili da čuju pozdravno pismo predsednika de Gola. Primećujete da se na svakom sedištu nalazi jedan mali pamflet. Program? Ne, već nešto s naslovom 'Beda studentskog života'. Otvarate knjižicu i počinjete da čitate: 'Opšte je poznato da je student, uz popa i pandura, najprezrenije stvorenje u zemlji Francuskoj . . .' Osvrćete se oko sebe i vidite da i svi ostali čitaju; reakcije se kreću od čuđenja i smeha, do šoka i napada besa. Ko stoji iza toga? Na naslovnoj strani piše da je izdavač Strazburški studentski sindikat, ali tu su i stalne reference na 'Situacionističku internacionalu' (SI), šta god to značilo . . .

Ono što strazburški skandal čini drugačijim od neke studentske šale . . . jeste to što je skandalozna forma donela jednako skandalozan sadržaj. U trenutku kada su studenti bili proglašeni za najradikalniji deo društva, taj tekst je bio jedini koji je stvari postavio u pravu perspektivu.“ — Ken Knabb, *Joy of Revolution*, 1997.

„Studentski odbor, koji je grupa studenata iz 'Društva ljubitelja anarhije' preuzela bez većih teškoća, kroz redovnu izbornu proceduru, spiskao je ceo fond Odbora za troškove štampanja i distribucije besplatnog pamfleta Beda studentskog života, čiji je autor bio situacionista Mustafa Kajati. Odjek je bio trenutno, ne samo u Strazburu i ne samo među studentskom omladinom. Reforma Univerziteta, bolji uslovi za sticanje kvalifikacija za buduće služenje sistemu i druge teme zbog kojih su današnji studenti spremni da štrajkuju i glađu, nisu bili čak ni izgovor za to obraćanje. Beda svakodnevnog života, društvo u celini, mehanizmi kojima se ono stalno reprodukuje, svi njegovi branioci i lažni neprijatelji, po prvi put bili izolovani i analizirani tako da je svako mogao da ih prepozna i oseti u svom okruženju, na svojoj koži i odmah ispod nje, u ulozi koja mu je dodeljena u 'organizaciji opšte pasivnosti'.

Beda studentskog života je najpopularniji i najprevođeniji situacionistički pamflet. Preveden je na više od 10 jezika, a njegov ukupni tiraž neki procenjuju na skoro 500.000 primeraka.“ — AG, *Kratka hronologija: Gi Debor i Situacionistička internacionala, 1952–1994*, dodatak uz Gi Debor, *Društvo spektakla*, maj 2003. (anarhija/ blok 45, Porodična biblioteka br. 4)

„Njihova doktrina, ako se te delirične umotvorine mogu tako nazvati, predstavlja neku vrstu radikalnog revolucionarstva sa očiglednim nihilističkim uticajima . . . Plod imbecilnog fanatizma, napisan pretencioznim žargonom i začinjjen velikodušnim uvredama na račun profesora i kolega studenata. U pamfletu se stalno govori o tajanstvenoj Situacionističkoj internacionali . . .“ — *Le Nouvel Alsacien*, 25. novembar 1966, tri dana nakon objavljivanja pamfleta.

„Ti studenti su izvređali svoje profesore. Njima treba da se pozabave psihijatri. Ne želim da se protiv njih preduzimaju zakonske mere; njih treba poslati pravo u ludnicu . . . Ako ipak podležu krivičnom gonjenju, za to će se pobrinuti ministar unutrašnjih poslova.“ — g. Bajan, rektor Univerziteta u Strazburu, novembar 1966.

„Optuženi nikada nisu poricali da su zloupotrebili fondove Strazburškog studentskog sindikata. Naprotiv, otvoreno su priznali da je sindikat platio 5.000 franaka za štampu i distribuciju 10.000 primeraka pamfleta, da ne spominjem cenu drugih štampanih materijala inspirisanih 'Situacionističkom internacionalom'. Te publikacije izražavaju ideje koje, najblaže rečeno, nemaju nikakve veze s pravom svrhom studentskog sindikata. Dovoljan je samo jedan pogled na te tekstove da bi se shvatilo da tih petoro studenata, koji tek što su izašli iz puberteta, nemaju nikakvo iskustvo o stvarnom životu i da su njihove misli pometene polusvarenim filozofskim, društvenim, političkim i ekonomskim teorijama. Zasićeni tupom monotonijom svojih svakodnevnih života, pokušali su da na isprazan, arogantan i patetičan način iznesu konačne sudove, uspevši samo da na najgori način izvređaju svoje kolege studente, profesore, Boga, religiju, sveštenstvo, vlast i sve društveno-političke sisteme koji danas postoje na svetu. Odbacujući sve moralne i zakonske norme, ti cinici nisu oklevali da kao svoje glavne ciljeve istaknu krađu, uništavanje obrazovnog sistema, ukidanje rada, totalnu subverziju, nepovratnu svetsku proletersku revoluciju i 'uživanje bez ograničenja'.“ – Zaključak sudije Labadora, Strazbur, 13. decembar 1966.

„Taj dobro napisani tekst sistematski odbacuje sve oblike društvene i političke organizacije zapada i istoka, kao i svih grupa koje danas pokušavaju da ta društva promene.“ – *Le Monde*, 9. decembar 1966.

„Strazburški pamflet je delovao poput detonatora . . . Uradili smo sve što je bilo u našoj moći da ga što šire distribuiramo.“ – Danijel i Gabrijel Kon-Bendit, Univerzitet Nanter (Pariz), 1968.

„Velika je greška potcenjivati ono što se novembra 1966. dogodilo sa strazburškim Studentskim sindikatom . . . Posmatrač mora da ostane zapanjen brzinom s kojom se ta zaraza proširila univerzitetom, ali i među nestudentskom omladinom. Izgleda da su ideje koje je zagovarala mala grupa autentičnih revolucionara pogodile pravu žicu u duhu nove generacije . . .“ – *Guerres et Paix* #4, 1968.

„U suštini, želimo da ideje ponovo postanu *opasne*. Ne želimo da nas beskičmenjaci s neiskrenim, eklektičkim interesovanjima prihvate kao neke nove Sartre, Altisere, Aragone i Godare . . . Pre ili kasnije postaće jasno da o SI ne bi trebalo suditi na osnovu skandaloznih aspekata nekih njenih oblika delovanja, već samo na osnovu njene središnje istine, koja je *suštinski skandalozna*.“ – Situacionistička internacionala, *Naši ciljevi i metodi u Strazburškom skandalu*, SI br. 11, oktobar 1967.

Beda studentskog života

1. Učinimo sramotu još sramnijom tako što ćemo je učiniti javnom

Opšte je poznato da je student, uz popa i pandura, najprezrenije stvorenje u zemlji Francuskoj. Ali, razlozi za taj prezir često su pogrešni, oni koji samo odražavaju vladajuću ideologiju, dok razlozi koji taj prezir čine potpuno opravdanim s revolucionarnog stanovišta ostaju potisnuti i neizrečeni. Pristalice lažne opozicije ipak su svesne te greške, koju i sami čine. Oni izokreću svoj stvarni prezir u paternalističko divljenje. Impotentna levičarska inteligencija (od *Les Tempes Modernes* do *L'Express*) zapada u pravi trans govoreći o „usponu studenata” i očiglednom opadanju birokratskih institucija (od „komunističke” partije do staljinističkog UNEF), ljubomorno ističući svoju „moralnu i materijalnu” podršku. Ovde ćemo ukazati na prave razloge koji stoje iza te brige za studente i otkriti njihovu duboku povezanost s vladajućom stvarnošću prekomerno razvijenog kapitalizma. U ovom pamfletu ti razlozi biće demaskirani jedan po jedan: prevazilaženje otuđenja nužno sledi trag otuđenja.

Sve dosadašnje analize i istraživanja studentskog života ignorisali su prava pitanja. Nijedno od njih nije izašlo iz okvira akademskih specijalizacija (psihologija, sociologija, ekonomija) i zato je ostajalo suštinski pogrešno. Furije je davno primetio tu „metodološku kratkovidost” u tretiranju suštinskih pitanja koja se ne dovode u vezu s modernim društvom kao *celinom*. Fetišizam činjenica maskira suštinske kategorije; detalji zaklanjanju *totalitet*. O ovom društvu je rečeno sve osim onoga što ono stvarno jeste: društvo u vlasti *robe* i *spektakla*.

U svojoj studiji *Les Héritiers: les étudiants et la culture* (Naslednici: studenti i kultura), sociolozi Burderon i Pasdije takođe su ostali impotentni pred tih nekoliko delimičnih istina koje su uspeli da izlože. Uz sve dobre namere, uspelo im je samo da se vrata na pozicije profesorskog moralizma, na nezaobilaznu kantovsku etiku „stvarne demokratizacije kroz stvarnu racionalizaciju obrazovnog sistema” – to jest, na propovedanja samog sistema. Za to vreme, njihovi učenici, razni Kravec¹, zadovoljavaju svoje sitnobirokratske sklonosti prežvakavajući ofucanu revolucionarnu frazeologiju.

Spektakularno postvarenje modernog kapitalizma² svakome dodeljuje posebnu ulogu u sistemu opšte pasivnosti. Student nije izuzetak od tog pravila. Njegova uloga je privremena: to je samo glavna proba za preuzimanje njegove krajnje uloge kao konzervativnog elementa u okviru robnog sistema. Biti student je oblik inicijacije.

Ta inicijacija na magičan način sažima sve odlike mistične inicijacije. Ona je potpuno odsečena od istorijske, individualne i društvene stvarnosti. Student vodi dvostruki život, razapet između svog sadašnjeg statusa i potpuno odvojene buduće uloge u koju će jednog dana iznenada biti bačen. U međuvremenu, njegova šizofrena svest omogućava mu da se povuče u svoju „inicijacijsku grupu”, da zaboravi na budućnost i da se prepusti mističnom transu sadašnjice zaštićene od istorije. Njegovo izbegavanje da se suoči sa sopstvenom

¹ Mark Kravec, poznati demagog među politikosima iz UNEF, napravio je veliku grešku upuštajući se u „teorijska istraživanja”: godine 1964. objavio je odbranu studentskog sindikalizma u *Les Tempes Modernes*, da bi ga posle godinu dana, na stranicama istog časopisa, osudio. (Sve dalje numerisane napomene: Mustafa Kajati, član SI i glavni autor pamfleta; nap. A. G.)

² Podrazumeva se da pojmove kao što su spektakl, uloga, itd., koristimo u situacionističkom smislu.

situacijom, posebno ekonomskom, ne treba da čudi: u našem „društvu obilja” on je i dalje prosjak. Više od 80% studenata dolazi iz platnih razreda viših od radničkog, ali 90% studenata ima prihode manje od prihoda najslabije plaćenih radnika. Siromaštvo studenata je anahronizam društva spektakla: oni tek treba da dostignu novu bedu novog proletarijata. U vreme kada se sve više mladih ljudi otima iz okova moralnih predrasuda i autoriteta porodice, u kojima su od malih nogu bili izloženi brutalnom, ogoljenom izrabljivanju, naš student se čvrsto drži svog neodgovornog i ispraznog “produženog detinjstva”. Produžena adolescentska kriza može da dovede do povremenih sukoba sa porodicom, ali on nema ništa protiv da ga najrazličitije institucije koje upravljaju njegovim svakodnevnim životom tretiraju kao nedonošče; ako ponekad i prestanu da mu seru u lice, to je samo zato da bi se brižno nadvile nad njim i krenule da mu sole pamet.

Beda studenta je samo najgroteskniji izraz kolonizacije svih domena društvene prakse. Projekcija osećanja krivice celog društva na studente, maskira bedu i potčinjenost svih.

Ali, iza našeg prezira prema studentu stoje drugi razlozi. On nam se gadi ne samo zbog svoje stvarne bede, već zbog svog ležernog pristanka na bedu svake vrste, zbog te bolesne sklonosti da se valja u sopstvenom otuđenju u nadi da će, usred opšteg nedostatka interesovanja za bilo šta, probuditi interesovanje za hendikepe svog posebnog položaja. Imperativi modernog kapitalizma nalažu da većina studenata postanu tek *niži kadrovi* na funkcijama koje su u XIX veku imali kvalifikovani radnici.³ Suočen s tako sumornom i osrednjom „nagradom” za svoje sramno trpljenje sadašnje bede, student radije traži utočište u nestvarno življenoj stvarnosti, koju ukrašava iluzornim sjajem.

Student je stoički rob: što ga više njegovi autoriteti vezuju lancima, to on sebe zamišlja slobodnijim. Kao i njegova nova porodica, univerzitet, student voli da na sebe gleda kao na „najnezavisnije” društveno biće iako je u stvarnosti *direktno potčinjen* najmoćnijim sistemima društvenog autoriteta: porodici i državi. Kao njihovo lepo vaspitano, zahvalno i *poslušno dete*, on deli i oličava sve vrednosti i mistifikacije sistema. Iluzije koje su nekada bile nametane kvalifikovanim radnicima sada se svesno projektuju u masu budućih nižih funkcionera.

Ako je drevni oblik društvene bede proizveo najgrandiozniji sistem kompenzacije koji je svet ikada video (religije), studentu, u njegovoj marginalnoj bedi, kao jedina uteha ostaju izlizane slike vladajućeg društva, farsične repetitive svih njegovih otuđenih proizvoda.

Kao ideološko biće, francuski student stiže uvek *prekasno*. Sve vrednosti i sav entuzijazam kojima se toliko razmeće u svom malom, zatvorenom svetu, istorija je odavno odbacila kao komične i neodržive iluzije.

Nekada davno univerziteti su imali određen prestiž; student istrajava u uverenju da je srećan što je dospao na takvo mesto. Ali, došao je prekasno. Njegovo mehaničko, specijalizovano obrazovanje je duboko degradirano (u poređenju s ranijim opštim nivoom buržoaske kulture),⁴ baš kao i njegov lični intelektualni nivo: moderni ekonomski sistem zahteva masovnu proizvodnju neobrazovanih studenata nesposobnih za samostalno razmišljanje. Univerzitet je postao institucionalizovana organizacija neznanja. „Visoka kultura” je degradirana na pokretnu traku za proizvodnju profesora koji su *svi* redom kreteni, a većina zreli samo za to da budu ismejani pred bilo kojom grupom srednjoškolaca. Ali, u svojoj mentalnoj menopauzi, student nije svestan toga; on nastavlja da s dužnim poštovanjem sluša svoje nadređene, svesno potiskujući svaki kritički impuls i potpuno se utapajući u mističnu iluziju uloge „studenta” – nekoga ozbiljno posvećenog izučavanju *ozbiljnih stvari*

³ Samo bez revolucionarne svesti: kvalifikovani radnici nisu imali iluzija o napredovanju u službi.

⁴ Ovde mislimo na kulturu Hegela i enciklopedista, a ne na kulturu Sorbone i École Normale Supérieure.

– u nadi da će mu njegovi profesori na kraju otkriti krajnju tajnu sveta. Buduće revolucionarno društvo odbaciće svu larmu amfiteatara i kabineta kao puko *verbalno zagadenje*. Student je već sada samo loš vic.

Student nije svestan da istorija menja čak i njegovu „kulu od slonovače“. Famosna „kriza univerziteta“, detalj opšte krize modernog kapitalizma, ostaje predmet dijaloga gluvonemih: specijalista svih fela. Ta kriza je izraz teškoća koje taj *zaseban sektor proizvodnje* ima zbog svog odloženog prilagođavanja proizvodnom aparatu u celini. Ostaci stare liberalno-buržoaske univerzitetske ideologije postali su banalizovani usled ubrzanog iščezavanja njihove društvene osnove. U vreme kapitalizma “slobodne trgovine”, kada je liberalna država ostavljala univerzitetu određenu marginalnu slobodu, univerzitet je mogao da sebe zamišlja kao nezavisnu silu. Ali, čak i tada on je bio tesno vezan za potrebe tog tipa društva, snabdevajući njegovu privilegovanu manjinu adekvatnim opštim obrazovanjem, pre nego što ova zauzme svoje pozicije u okviru vladajuće klase. Patetična gorčina mnogih profesora mučenih nostalgijom⁵ izvire iz činjenice da su izgubili svoju raniju ulogu pasa-čuvara svojih budućih gospodara i bili prisiljeni da se zadovolje ne tako plemenitom ulogom pasa zaduženih za usmeravanje stada „belih kragni“ ka njihovim fabrikama i kancelarijama, u skladu s potrebama planske ekonomije. Ti profesori u svom arhaizmu vide alternativu tehnokratizaciji univerziteta i tvrdoglavo nastavljaju da iznose komadiće „opšte kulutre“ pred publiku sastavljenu od budućih specijalista, koji s tim jednostavno neće znati šta da rade.

Mnogo ozbiljniji, i samim tim mnogo opasniji slučaj predstavljaju modernistički orijentisani levičari iz UNEF, predvođeni „ekstremistima“ iz FGEL, koji zahtevaju „reformu same strukture univerziteta“ u cilju „reintegracije univerziteta u društveni i ekonomski život“ – to jest, u cilju njegovog prilagođavanja potrebama modernog kapitalizma. Fakulteti koji su nekada snabdevali vladajuću klasu „opštom kulturom“ sada su pretvoreni u fabrike koje punom parom proizvode niže i srednje kadrove. Umesto da dovedu u pitanje taj istorijski proces, koji je i poslednji relativno autonoman sektor podredio zahtevima robnog sistema, naši progresivci protestuju zbog odlaganja i neefikasnosti u sprovođenju tog procesa. Oni su zagovornici budućeg kibernetizovanog univerziteta, koji, tu i tamo, već podiže svoju ružnu glavu.⁶ Robni sistem i njegove moderne sluge – to su naši neprijatelji.

Ali, svi ti sukobi odvijaju se iznad glave našeg studenta, negde u nebesima koja nastanjuju njegovi gospodari. On nema nikakvu kontrolu nad svojim životom – *sam život* je ono što mu potpuno izmiče.

Zbog svog akutnog ekonomskog siromaštva student je osuđen na određeni oblik *preživljavanja*. Ali, beskrajno samozadovoljan kao i u svemu drugom, on paradira tom bedom kao da je reč o nekom originalnom „životnom stilu“, praveći vrlinu od svoje odrpanosti i glumatajući boema. „Boemština“ je u svakom slučaju daleko od toga da bude originalan odgovor na bilo šta, ali ideja da se može živeti uistinu boemskim životom bez potpunog i konačnog raskida sa univerzitetskim miljeom je prosto smešna. Ali, naš student-boem (a svim studentima se sviđa ideja da u njima kuca boemsko srce) uporno drži do te imitatorske i degradirane verzije nečega što je, u najboljem slučaju, samo osrednje lično rešenje. Trideset godina nakon Vilhelma Rajha (sjajnog edukatora mladih)⁷ taj nesuđeni „nekonformista“ i dalje sledi najtradicionalnije oblike ljubavno-erotskog ponašanja, reprodukujući opšte

⁵ Ne usuđujući se da i dalje govore u ime filistinskog liberalizma, oni evociraju bajkoliku slobodu univerziteta iz srednjeg veka, iz epohe “demokratske neslobode”.

⁶ Videti tekst „Prepiska s jednim kibernetičarem“ u SI br. 9 i situacionistički tekst *La torture dans la vitrine*, napad na „neoprofesora“ A. Molea.

⁷ Videti V. Rajh, *Seksualna borba mladih i Funkcija orgzama*.

odnose klasnog društva kroz svoje interseksualno iskustvo. Lakoća s kojom ga je moguće mobilisati za bilo koji cilj rečit je dokaz njegove stvarne impotencije.

Uprkos manje-više ležernom raspolaganju svojim vremenom u okviru margine lične slobode koju mu dodeljuje totalitarni spektakl, student izbegava avanturu i eksperiment u korist sigurnog i rutinskog kretanja kroz prostorno-vremensku dimenziju koju su za njegovo dobro organizovali anđeli-čuvari sistema. Iako ga niko ne bije po ušima da razdvaja svoje radno i slobodno vreme, on to ipak čini, potpuno dobrovoljno, u isto vreme licemerno izražavajući prezir prema „štreberima“ i „bubanju“. Pristaje na svaki oblik odvajanja i onda jadikuje zbog „nedostatka komunikacije“ u svojim religioznim, sportskim, političkim ili sindikalnim klubovima. Toliko je glup i jadan da se dobrovoljno predaje Univerzitetским centrima za psihološku pomoć, tim psiho-policijskim kontrolnim stanicama, čiju su mrežu osnovali predvodnici moderne represije i koja je, prirodno, bila pozdravljena kao velika pobjeda studentskog sindikalizma.⁸

Ali, stvarna beda svakodnevnog studentskog života svoje neposredno i fantastično zadovoljenje nalazi tek u opijumu kulturnih roba. U kulturnom spektaklu student prepoznaje svoj prirodni ambijent i sebe kao njegovu najverniju mušteriju. Iako se nalazi blizu izvora proizvodnje, pristup pravom Svetilištu kulture nije mu dozvoljen; on otkriva „moderanu kulturu“ samo kao fascinirani posmatrač. U epohi kada je *umetnost mrtva*, on ostaje najlojalniji zaštitnik pozorišnih i filmskih klubova i najnezasitiji potrošač prepakovanih ostataka tog mumificiranog leša izloženih u kulturnim supermarketima. Bezrezervna i nekritička potrošnja: to je njegov pravi element. Kada „kulturni centri“ ne bi postojali, student bi morao da ih izmisli. On je savršen primer za sve najpliće zaključke američkih istraživanja tržišta: posvećeni potrošač, uslovljen reklamom i strasno obuzet suprotnim osećanjima prema proizvodima identičnim u njihovoj ništavnosti, sa iracionalnom sklonošću ka robnoj marki A (Perek ili Godar, na primer) i sa iracionalnim predrasudama prema robnoj marki B (recimo, Rob-Grile ili Leluš).

A kada „dobra“ koja proizvodi i organizuje kulturni spektakl poprime oblik ljudskih prilika na pozornici, on je njihova glavna publika, njihov idealni posmatrač. Studenti u masama hrle da gledaju njihove najopscenije egzibicije. Kada sveštenici različitih crkvi organizuju svoje kljaste rasprave bez posledica (seminari o „marksističkoj“ misli, konferencije katoličkih intelektualaca) ili kada se književni otpad okupi da zajedno uživa u svojoj impotenciji (pet hiljada studenata prati forum pod nazivom „O mogućnostima literature“), ko osim studenata popunjava sve te sale?

Nesposoban za prave strasti, student se zadovoljava bestrasnim polemikama između slavni ličnosti Neinteligencije: Altiser – Garodi – Sartr – Bart – Pikar – Lefevr – Levi-Stros – Olidej – Šatel – Antoan; ili između rivalskih ideologija, čija je jedina funkcija da raspravom o lažnim pitanjima maskiraju ona prava: humanizam – egzistencijalizam – strukturalizam – scijentizam – novi kriticizam – dijalektički naturalizam – kibernetizam – planetizam – metafilozofija.

Student sebe smatra avangardnim ako je gledao poslednji Godarov film ili kupio najnoviju knjigu nekog iz grupe *Arguments*⁹ ili učestvovao u poslednjem hepeningu seronje Lapasada. On otkriva najnovija istraživanja s istom briznom s kojom tržište uspeva da proizvede sintetičke verzije davno zastarelih (iako nekada možda važnih) poduhvata; u svom neznanju, u svakoj imitaciji vidi kulturnu revoluciju. Potpuno je opsednut time da

⁸ Svaki normalan čovek pojaviće se pred psihijatrom, u njegovom utvrđenom azilu, samo ako mu na silu navuku ludačku košulju. Ali, studente je dovoljno obavestiti da su u njihovom getu otvorene isturene stanice: odmah će pohrliti tamo u tolikom broju da će morati da čekaju u redu.

⁹ O bandi *Arguments* i gašenju njihovog časopisa videti tekst SI iz 1963, „Na dubrištu istorije“.

održi svoj kulturni status. Kao i svi ostali, veoma drži do nabavke reprinta važnih i teških tekstova koje "masovna kultura" liferuje fantastičnom brzinom.¹⁰ Pošto ne zna da čita, ostaje mu samo da pomno bulji u njih.

Ipak, njegova omiljena literatura je štampa specijalizovana za promociju grozničave potrošnje kulturnih noviteta; on glatko prihvata sve njene oglase kao smernice za svoj ukus. Uživa u *L'Express* ili *Le Nouvel Observateur*; ili možda više voli *Le Monde*, koji smatra tačnom i istinski „objektivnom“ novinom, iako će za njen stil možda reći da je donekle težak. Da bi produbio svoje opšte znanje zaroniće u *Planetu*, uglašeni magični časopis, koji efikasno uklanja bore i mitesere sa starih ideja. To su vodiči od kojih naš student očekuje da ga upute u tajne modernog sveta i da ga učine politički svesnim!

Naime, u Francuskoj, više nego bilo gde drugde, student se zadovoljava time da bude *politizovan*. Ali, njegova politička participacija je potpuno posredovana spektaklom. Odatle njegovo vezivanje za bedne, ruševne ostatke levice koju su još *pre četrdeset godina* porazili „socijalistički“ reformizam i staljinistička kontrarevolucija. Gazde su dobro svesne tog poraza radničkog pokreta, kao i sami radnici, iako možda ne tako jasno. Ali, student o svemu tome nema pojma i nastavlja da bezglavo učestvuje u najkomičnijim demonstracijama koje nikada ne privlače nikog osim studenata. To krajnje političko neznanje čini univerzitet srećnim lovištem za manipulatore umirućih birokratskih organizacija, koje totalitarno programiraju studentsku opciju. Povremeno dolazi do devijantnih tendencija ka „nezavisnosti“; ali, nakon perioda simboličnog otpora, disidenti se bez izuzetka reintegrišu u poredak koji nikada nisu suštinski ni doveli u pitanje.¹¹ Tako se „Revolucionarna komunistička omladina“ (trockisti), čiji naziv predstavlja slučaj najdementnije ideološke falsifikacije (nisu ni revolucionarni, ni komunisti, niti mladi), hvali kako se pobunila protiv Komunističke partije, da bi se zatim pridružila Papi u apelima za „mir u Vijetnamu“.

Student se razmeće svojim protivljenjem „prevaziđenim“ aspektima de Golovog režima, ali čineći to on prećutno odobrava *sve ranije zločine* (kao što su staljinizam iz vremena Toljatija, Garodi, Hruščov i Mao). Njegov mladalački stav je zato još *staromodniji* od režima – degolisti, ako ništa drugo, razumeju moderno društvo dovoljno dobro da bi njime upravljali.

Ali, to nije jedini studentov arhaizam. On se oseća dužnim da ima opšte mišljenje o svemu, da izgradi zaokružen pogled na svet koji će dati smisao njegovoj potrebi za neurotičnom aktivnošću i aseksualnim promiskuitetom. To ga čini lakim plenom poslednjih, klecavih misionarskih napora raznih crkvi. S pravom atavističkom strašću on se klanja pred raspadajućim ostacima Boga ili tragovima preistorijskih religija u verovanju da to obogaćuje i njega i vreme u kojem živi. Uz postarije provincijske dame, studenti čine društvenu kategoriju s najviše posvećenih vernika. Svuda okolo popove vređaju i šutiraju, ali univerzitetski kler slobodno nastavlja da popuje hiljadama studenata u svojim duhovnim klozetima.

Ipak, treba priznati da postoje i *neki* podnošljivo inteligentni studenti. Oni su lako iskoristili pravila smišljena za kontrolu mediokriteta. U tome su uspeli upravo zato što *razumeju sistem*; a razumeju ga upravo zato što ga preziru i zato što znaju da su njegovi neprijatelji. Oni su tu da bi od obrazovnog sistema uzeli ono najbolje što taj sistem ima da ponudi: pare. Koristeći kontradikciju koja obavezuje sistem da, makar na kratke staze, finansira mali, relativno nezavistan sektor akademskih „istraživanja“, ti studenti hladnokrvno nastavljaju da šire seme pobune sve do najviših nivoa.

¹⁰ U tom pogledu, ne može se dovoljno snažno preporučiti ono što najinteligentniji već praktikuju: njihovu krađu.

¹¹ Poslednje avanture „Saveza komunističkih studenata“ i njihovog hrišćanskog rivala pokazuju da te studente povezuje isti temeljni princip: slepa poslušnost prema hijerarhijski nadređenim kadrovima.

Njihov otvoreni prezir prema sistemu ide ruku pod ruku s lucidnošću s kojom poražavaju sve njegove lakeje, naročito one intelektualne. Oni su već postali teoretičari dolazećeg revolucionarnog pokreta i s punim pravom osećaju da sistem počinje da zazire od njih kao takvih. Oni uopšte ne kriju činjenicu da ono što tako lako uspevaju da izvuku od „akadenskog sistema“ koriste za njegovo uništenje. Naime, student ne može da se buni protiv bilo čega ukoliko se ne pobuni i protiv svojih studija, iako nužnost te pobune sigurno oseća na manje prirodan način nego neki radnik, koji se spontano buni protiv svoje uloge radnika. Ali, student je proizvod modernog društva kao što su to i Godar i Koka-Kola. Svoje ekstremno otuđenje on može da dovede u pitanje samo tako što će u pitanje dovesti društvo u celini. Ta kritika nikako ne može da se odvija na studentskom terenu: student koji se poistovećuje s ulogom studenta zapravo se poistovećuje s lažnom vrednošću koja ga sprečava da shvati pune razmere svoje bede, držeći ga tako u okovima vrhunskog oblika lažne svesti. Ali, svuda tamo gde moderno društvo počinje da biva izloženo napadima, tu je i sve više mladih ljudi; njihova pobuna predstavlja najdirektniju i najsvеobuhvatniju kritiku studentskog ponašanja.

2. Nije dovoljno da se teorija ostvari u praksi; i praksa mora pronaći svoju teoriju

Nakon dugog perioda dremeža i permanentne kontrarevolucije, poslednjih nekoliko godina naziru se prvi znaci novog perioda sukoba, najuočljivije među mladim ljudima. Ali, društvo spektakla, preko svojih predstava o sebi i svojim neprijateljima, nameće sopstvene kategorije svetu i njegovoj istoriji. Ono neprestano nastoji da nas uveri da je sve što se događa deo prirodnog poretka stvari, svodeći svaki istinski novi razvoj, koji najavljuje njegovo *prevazilaženje*, na nivo površnog potrošačkog noviteta. Pobuna mladih protiv načina života koji im se nameće zapravo je samo vesnik, prvi izraz mnogo šire subverzije koja će obuhvatiti sve one koji sve snažnije osećaju nemogućnost *življenja* u ovom društvu, uvod u novi revolucionarni period.

Pomoću uobičajenih metoda za izokretanje stvarnosti, vladajuća ideologija i njeni zvanični spikeri svode taj stvarni istorijski pokret na društveno-prirodnu kategoriju: na ideju o „mladima“. Svaka nova pobuna mladih predstavlja se kao deo večitog mladalačkog revolta svojstvenog svakoj generaciji, koji prirodno počinje da jenjava „kada mladi ljudi počnu da se uključuju u ozbiljne poslove vezane za proizvodnju i kada se pred njima nađu realni, konkretni zadaci“. „Pobuna mladih“ je podvrgnuta pravoj žurnalističkoj inflaciji (ljudima se predstavlja samo spektakl pobune koji ih udaljuje od mogućnosti da i sami istinski učestvuju u nekoj pobuni). To je možda nezgodan, ali nužan društveni sigurnosni ventil, veoma važan za nesmetano funkcionisanje sistema. Ta pobuna protiv društva samo jača to društvo, jer ostaje delimična, ograničena na *aparthejd* „adoslescentskih problema“ (analogno „rasnom“ ili „ženskom pitanju“), da bi je njeni učesnici uskoro „prerasli“. U stvarnosti, ako u modernom društvu uopšte postoji „problem mladih“, onda je to zbog proste činjenice da mladi ljudi na najakutniji način osećaju duboku društvenu krizu i da to pokušavaju da izraze. Mladi su proizvod modernog društva *par excellence*, bilo da pokušavaju da se integrišu u njega ili ga odbacuju na najradikalniji način. Ono što iznenađuje nije pobuna mladih, već rezignacija „odraslih“. Ali, uzroci tog povlačenja su istorijski, a ne biološki: prethodna generacija je stasavala u periodu teških poraza i morala da guta sve laži koje su pratile dugotrajnu, sramnu dezintegraciju revolucionarnog pokreta.

Kao kategorija za sebe, „mladi“ su javni mit vezan za kapitalistički oblik proizvodnje, izraz njegove dinamičnosti. Iluzorno preimućstvo mladosti posledica je ekonomske obnove nakon Drugog svetskog rata; na tržište je masovno stupila čitava generacija novih, mnogo povodljivijih potrošača, kojima je upravo ta *uloga* potrošača omogućila da se poistovete sa društvom spektakla. Ali, zvanična ideologija se još jednom našla u kontradikciji sa društveno-ekonomskom stvarnošću (koja kaska za njom). Upravo su mladi iskazali neodoljivu, gnevnu žudnju za životom i spontano se pobunili protiv svakodnevne dosade i mrtvog vremena koje stari svet nastavlja da proizvodi uprkos svim svojim modernizacijama. Najbuntovniji među njima iskazuju čisto, nihilističko odbacivanje ovog društva, bez trunke svesti o mogućnostima za njegovo prevazilaženje. Ali, ta perspektiva ipak počinje da se sagledava i razvija širom sveta. Ta svest mora da poprimi oblik dosledne teorijske kritike i da pronađe načine za praktičnu organizaciju te doslednosti.

Na najprimitivnijem nivou, „delinkventi“ širom sveta sa otvorenom nasilnošću izražavaju svoje odbijanje da budu integrisani u društvo. Ali, apstraktan karakter tog odbijanja sprečava ih da prevaziđu kontradikcije sistema čiji su oni spontani, negativan proizvod. Delinkvente proizvodi svaki aspekt sadašnjeg društvenog poretka: urbanizam stambenih projekata, opšti slom vrednosti, proširivanje zone sve ispraznijeg slobodnog vremena, sve veća policijsko-humanistička kontrola nad svim aspektima svakodnevnog života i borba

za ekonomsko preživljavanje porodice koja je izgubila svaki značaj. *Oni preziru rad, ali prihvataju robe.* Oni žele sve što spektakl ima da im ponudi i to žele odmah; ali, nemaju čime da plate. Ta osnovna kontradikcija potpuno dominira njihovim životima, osakaćujući njihove pokušaje da istinski slobodno koriste svoje vreme, da se izraze, stvore neku vrstu zajednice. (Njihove mikrozajednice obnavljaju primitivizam na marginama razvijenog društva, a beda tog primitivizma nužno obnavlja hijerarhiju unutar bandi. Ta hijerarhija, koja može da se ostvari samo kroz rat s drugim bandama, *izoluje* svaku bandu u odnosu na druge i svakog pojedinca unutar bande.) Da bi izbegao tu kontradikciju delinkvent mora ili da se povuče tako što će početi da radi i zarađuje novac potreban za kupovinu roba – čemu je namenjen čitav sektor proizvodnje, posebno osmišljen da ga inicira u svet potrošnje (motocikli, električne gitare, odeća, ploče, itd.) – ili da napadne zakone robe, bilo na najsiroviji način, tako što će je krasti, ili svesno, napredujući ka revolucionarnoj kritici sveta robe. Potrošnja „smekšava“ ponašanje tih mladih buntovnika i njihova pobuna se izokreće u najgori konformizam. Naime, pred delinkventima stoje samo dve budućnosti: buđenje revolucionarne svesti ili slepa poslušnost po fabrikama.

Holandija: Provo

Provo je bio prvi oblik prevazilaženja iskustva delinkvenata, organizacija prvih političkih izraza tog iskustva. *Provo* je nastao iz susreta nekoliko otpadnika iz sveta raspadajuće umetnosti u potrazi za karijerom i mase mladih buntovnika u potrazi za samoizrazom. Njihova organizacija omogućila je obema stranama napredak ka novim oblicima sukobljavanja i njihovo razvijanje. „Umetnici“ su priložili nekoliko ideja o igri, iako još uvek mistifikovanih i više nalik na krpež od raznih ideoloških sastojaka; mladi buntovnici nisu imali da ponude ništa drugo osim nasilnosti svog buntovništva. Od samog početka te dve tendencije bile su jasno razdvojene; mase bez teorije našle su se pod starateljstvom male klike sumnjivih vođa koji su svoju „vlast“ pokušali da održe na osnovu bućkuriša od „provoterske“ ideologije. Njihov neoartistički reformizam odneo je prevagu nad mogućnošću da se delinkventsko nasilje prenese na plan ideja u pokušaju prevazilaženja umetnosti. *Provo* je bio izraz poslednjeg reformizma modernog kapitalizma: *reforme* svakodnevnog života. Iako ništa manje od potpune revolucije neće moći da promeni život, hijerarhija *Provoa* – slično Bernštajnovoj viziji postepene transformacije kapitalizma u socijalizam putem reformi – veruje da nekoliko poboljšanja može da promeni svakodnevni život. Opređeljujući se za *fragmentarno*, *Provo* je završio prihvatajući *totalitet*. Da bi stvorili bazu, vođe *Provoa* su umesile smešnu ideologiju „provotarijata“ (artističko-političku salatu pomešanu sa ubudalim ostacima gozbe na kojoj nisu učestvovali). Taj novi *provotarijat* navodno stoji naspram „poburžujčenog“ proletarijata (većiti refren svih kretena ovog stoleća). Pošto se odriče totalne promene, *Provo* odbacuje jedinu snagu koja može da ostvari tu promenu. Proletarijat je motor kapitalističkog društva i zato njegova smrtna pretnja; sve je podešeno tako da ga potisne – partije, birokratski sindikati, policija (koja ga napada mnogo više nego *provose*), kolonizacija čitavog njegovog života – zato što je reč o jedinom istinski opasnom potencijalu. *Provo*si nisu shvatili ništa od svega toga; nesposobni za kritiku sistema proizvodnje ostali su zatočnici sistema kao celine. Kada je pobuna antisindikalističkih radnika zahvatila i bazu *Provoa*, koja se pridružila s direktnim nasiljem, zbunjeno rukovodstvo, koje je bilo potpuno ignorisano, nije smislilo ništa bolje od osude „ekscesa“ i poziva na nenasilje. To rukovodstvo, čiji je program bila provokacija vlasti s ciljem da se razotkrije njen represivni karakter, završilo je jadikujući da je bilo žrtva policijskih provokacija. Preko radija su pozivali mlade pobunjenike da prihvate vođstvo „provosa“, drugim rečima, istog

onog rukovodstva koje je jasno pokazalo da je njegov magloviti „anarhizam“ najobičnija laž. Da bi razvila revolucionarnu kritiku, baza *Provo* mora da se pobuni protiv sopstvenog rukovodstva, a to znači da se poveže sa objektivnim revolucionarnim snagama proletarijata i da odbaci ljude poput Konstana i De Vrija (prvi je zvanični umetnik Kraljevine Holandije, a drugi propali parlamentarni kandidat i veliki obožavalac engleske policije). Samo tako *provosi* će moći da se uključe u autentične moderne sukobe, koje su i sami delimično nago-vestili. Ako zaista žele da promene svet, onda će morati da shvate da nema nikakve koristi od onih koji se zadovoljavaju time da taj svet ofarbaju u belo.¹²

SAD: Studentski pokret

Pošto su se pobunili protiv svojih studija, američki studenti su direktno doveli u pitanje društvo kojem su takve studije potrebne. Njihova pobuna protiv univerzitetske hijerarhije (u Berkliju i drugde) od samog početka je bila postavljena kao *pobuna protiv celog društvenog sistema zasnovanog na hijerarhiji i diktaturi ekonomije i države*. Odbijajući poslovne i institucionalne uloge za koje bi njihove specijalizovane studije trebalo da ih pripreme, studenti su doveli u pitanje čitav sistem proizvodnje koji otuđuje sve aktivnosti i sve svoje proizvode od onih koji ih proizvode. Uprkos svim lutanjima i konfuziji, pobunjena američka omladina jasno teži izgradnji dosledne revolucionarne alternative usred „društva obilja“. Na žalost, oni ostaju fiksirani za dva relativno incidentna aspekta američke krize – za crnce i za Vijetnam; male organizacije „Nove levice“ ozbiljno pate zbog te činjenice. Njihov oblik delovanja pokazuje jasnu težnju ka autentičnoj demokratiji, ali slabost njihovog subverzivnog sadržaja dovodi ih u opasne kontradikcije. Zbog krajnjeg političkog neznanja i naivnih iluzija o tome šta se zaista događa u svetu, njihovo neprijateljstvo prema tradicionalnoj politici starih levičarskih organizacija lako se preusmerava u njeno nesvesno prihvatanje. *Apstraktna* opozicija njihovom društvu vodi ih ka obožavanju ili podršci njegovih najboljih neprijatelja: „socijalističkih“ birokratija Kine ili Kube. Grupa kao što je „Pobunjenički omladinski pokret“ može da u istom dahu osudi državu i da slavi „Kulturnu revoluciju“, tu lažnu pobunu orkestriranu od strane najgargantuanskije birokratije modernog doba: Maove Kine. U isto vreme, zbog upadljivog nedostatka sadržaja, te poluliberterske i nedirektne organizacije stalno upadaju u zamku ideologije „grupne dinamike“ ili zatvorenog sveta sekti. Raširena upotreba droga u isto vreme je izraz stvarne bede i protesta protiv te bede: to je lažna potraga za slobodom u svetu bez slobode, religiozna kritika sveta koji je već prevazišao religiju. Nije slučajno da su droge toliko prisutne u bitničkom miljeu (tom desnom krilu pobune mladih), gde odbijanje ideologija ide uporedo sa prihvatanjem najbudalastijih praznoverja (Zen, spiritualizam, misticizam „Nove Crkve“ i drugi truli leševi poput gandizma i humanizma). U potrazi za revolucionarnim programom američki studenti

¹² Pokret Provo je nastao kroz susret holandskih „Nizosa“, tadašnje izgubljene generacije (po nekim spoljnim oznakama i potrošačkim sklonostima vrlo sličnim britanskim „modovima“) i umetnika koji su već bili prošli kroz uticaj situacionista ili čak neko vreme bili članovi SI (Konstan). Provo je obeležio sredinu i drugu polovinu 1960-ih u Holandiji nizom masovnih uličnih akcija, od kojih je sigurno najpoznatija opšti metež napravljen na javnoj proslavi rođendana holandske kraljice. Vodili su kampanje za legalizaciju marihuane i abortusa, proteste protiv policije i vlasti, itd., obično u formi vrlo raskalašanih uličnih teatar. Zatim stižu i prvi „beli planovi“. Najpoznatiji je bio „beli bicikl“: komunalni bicikl, ofarban u belo, kojim je svako mogao da se posluži, uz preporuku da ga nakon vožnje ostavi na ulici. Usledila je serija „belih planova“ usmerenih na razne aspekte svakodnevnog života, od kojih nijedan nije uspeo da ponovi kratkotrajni uspeh prvog. Odatle referenca na kraju dela posvećenog Provosima, na one koji se zadovoljavaju time da svet koji treba uništiti „ofabaju u belo“. (nap. A. G.)

prave iste greške kao i *provosi* i proglašavaju sebe za „najpotlačeniju društvenu klasu“; ako je zaista tako, onda im ostaje da shvate da njihovi interesi ne mogu biti drugačiji od interesa onih koji su takođe potčinjeni robi i izloženi opštem izrabljivanju.

Istočna Evropa

U Istočnom bloku birokratski totalitarizam takođe počinje da proizvodi snage svoje negacije. Pobuna mladih tamo je naročito intenzivna, ali o njoj možemo da saznamo samo na osnovu osuda koje objavljuju zvanična glasila i policijskih mera koje se preduzimaju radi njenog gušenja. Iz tih izvora saznajemo da mladi više ne poštuju „moral“ i porodicu (koja tamo još uvek postoji u svom najodvratnijem buržoaskom obliku), da se odaju „raspunsništvu“, da preziru rad i da odbacuju partijsku disciplinu. U SSSR je osnovano posebno ministarstvo za borbu protiv ove nove delinkvencije. Uporedo s tim difuznim revoltom, razvijaju se i mnogo dosledniji izazovi; grupe i ilegalni časopisi pojavljuju se i nastaju u zavisnosti od stepena policijske represije. Do sada najznačajniji čin bio je objavljivanje *Otvorenog pisma Komunističkoj partiji Poljske* dvojice mladih Poljaka, Kurona i Modzelevskog. Oni su otvoreno afirmisali nužnost „ukidanja sadašnjih proizvodnih i društvenih odnosa“ i konstatovali da se to ne može postići drugačije „osim revolucijom“. Intelektualci sa Istoka pokušavaju da artikulišu i učine svesnom kritiku koju su radnici već konkretizovali u Istočnom Berlinu, Varšavi i Budimpešti: proletersku kritiku birokratske klasne vlasti. Ta pobuna nalazi se pred teškim zadatkom istovremenog definisanja i rešavanja problema. U drugim zemljama postoje uslovi za borbu, ali ciljevi ostaju mistifikovani. U istočnim birokratijama borba se vodi bez iluzija, a ciljevi su jasni; problem je razvijanje sredstava koja bi mogla da otvore put za ostvarenje tih ciljeva.

Engleska

U Engleskoj je pobuna mladih svoj prvi organizovani oblik pronašla u antinuklearnom pokretu. Ta ograničena borba, pokrenuta oko maglovitog programa *Komiteta 100* – koji je bio u stanju da na ulicama okupi 300.000 demonstranata – imala je jednu od svojih najlepših epizoda u proleće 1963, u vreme skandala „špijuni za mir“.¹³

Zbog nedostatka radikalne perspektive pokret je odmah doživeo uzmak i bio preuzet od strane tradicionalnih političkih manipulatora i plemenitih pacifista. Ali, specifično engleski arhaizam u načinu kontrole svakodnevnog života nije mogao da odoli napadu na moderni svet; ubrzano raspadanje svetovnih vrednosti pokrenulo je duboko revolucionarne tendencije u kritici svih aspekata vladajućeg načina života.¹⁴ Borba britanske omladine mora da se poveže sa borbom britanske radničke klase, koja se sa svojim pokretom neposredno biranih radničkih predstavnika i divljim štrajkovima pokazala kao jedna od najborbenijih na svetu. Pobeda ta dva pokreta biće moguća samo ako oni budu delovali iz zajedničke perspektive. Kolaps laburističke vlade može da bude samo još jedan podsticaj za stvaranje takvog saveza. Njihov susret može da izazove eksploziju u odnosu na koju će pobuna

¹³ Skandal u kojem su pripadnici antinuklearnog pokreta otkrili i zatim upali u nekoliko atomskih skloništa pripremljenih za članove vlade, koja su držana u najstrožoj tajnosti.

¹⁴ Ovde mislimo na izvanredan časopis *Heatwave*, koji se, po svemu sudeći, razvija u pravcu sve rigoroznijeg radikalizma.

provosa u Amsterdamu izgledati kao dečja igra. Samo na taj način pravi revolucionarni pokret u usponu može da odgovori praktičnim potrebama.

Japan: Zengakuren

Japan je jedina industrijski razvijena zemlja u kojoj je savez studentske omladine i radikalnih radnika već ostvaren. *Zengakuren*, čuvena organizacija revolucionarnih studenata i *Liga mladih marksističkih radnika* dve su glavne organizacije ujedinjene oko programa *Revolucionarne komunističke lige* (RKL). Ta formacija se već uhvatila u koštac sa pitanjem revolucionarne organizacije. Ona se istovremeno i bez iluzija bori i protiv zapadnog kapitalizma i protiv birokratije takozvanih socijalističkih zemalja. RKL je već uspela da okupi nekoliko hiljada studenata i radnika, organizovanih na demokratskoj i antihijerarhijskoj osnovi, s članstvom koje učestvuje u svim aktivnostima organizacije. Japanski revolucionari su prvi na svetu uspeli da povedu široku, organizovanu borbu sa razvijenim revolucionarnim programom i uz značajnu masovnu podršku (milion studenata i radnika u sukobima 23. juna 1960; nap. prev.). U demonstracijama koje su se smenjivale u talasima, na hiljade radnika i studenata izlazili su na ulice da bi se fizički suprotstavili japanskoj policiji. Ipak, RKL još uvek nije uspela da artikulise potpunu i konkretnu analizu ta dva sistema protiv kojih se tako žestoko bori. Ona tek treba da precizno definiše pravu prirodu birokratske eksploatacije, kao što tek treba da jasno formuliše karakteristike modernog kapitalizma, kritiku svakodnevnog života i kritiku spektakla. RKL je još uvek predvodnička politička organizacija, iako na tragu najboljeg nasleđa klasičnih proleterskih organizacija. RKL je danas najznačajnija revolucionarna grupacija na svetu i zato treba da bude predmet rasprave i tačka okupljanja nove, globalne revolucionarne kritike.¹⁵

¹⁵ Zengakuren: „Stav SI o Revolucionarnoj komunističkoj ligi pokazao se donekle pogrešnim. RKL Zengakuren nije bio ‘Zengakuren’ osnovan još 1948. već samo jedna od rivalskih frakcija (drugim frakcijama su dominirali Japanska komunistička partija i razne kombinacije trockista, maoista, itd.). Početkom 1960-ih frakcija Zengakurena koja će osnovati RKL zaista je pokazivala mnoge pozitivne crte koje su joj situacionisti pripisivali: političku platformu jasno pomešanu levo od trockizma, borbenu učešće u političkim sukobima na mnogim frontovima i prilično eksperimentalan pristup organizacionim i taktičkim pitanjima. Godine 1963. Zengakuren je poslao delegaciju u Evropu, koja je trebalo da se sastane sa situacionistima, posle čega je na japanski jezik bilo prevedeno nekoliko situacionističkih tekstova. Ali, do 1970, kada je jedna delegacija SI posetila Japan, RKL se velikim delom vratila na lenjinističke pozicije, tako da se nije bitno razlikovala od drugih levičarskih sektii.“
— Ken Knabb, *Situationist International Anthology*, 1981/89/95.

3. Stvoriti situaciju posle koje nema povratka

Biti avangardan znači ići u korak sa stvarnošću. (SI br. 8) Radikalna kritika modernog sveta sada mora da postavi totalitet kao svoj predmet i svoj cilj. Ta kritika mora da se uhvati u koštac s pravom prošlošću tog sveta, njegovom sadašnjom stvarnošću i izgledima za njegovu promenu. Sadašnji svet nikada nećemo moći da sagledamo u celini, a još manje da formulišemo projekat njegove potpune subverzije, ukoliko ne budemo u stanju da *otkrijemo njegovu skrivenu istoriju*, ukoliko čitavu istoriju borbe međunarodnog revolucionarnog pokreta, koju je pre više od sto godina započeo zapadni proletarijat, ne podvrgnemo strogoj kritičkoj demistifikaciji.

„Taj pokret protiv celokupne organizacije starog sveta odavno je okončan.“ (SI br. 7) *Bio je poražen*. Njegova poslednja istorijska manifestacija bila je španska proleterska revolucija, poražena u Barseloni maja 1937. Ali, njegove zvanične „poraze“ i „pobede“ treba sagledati u svetlu kasnijih posledica, jer samo tako možemo doći do prave istine o njemu. U tom smislu možemo da prihvatimo zapažanje Karla Libknehta, izrečeno uoči njegovog ubistva, da su „neki porazi zapravo pobede, dok su neke pobede sramnije od bilo kog poraza“. ¹⁶ Tako je prvi veliki „poraz“ proleterskih snaga, Pariska komuna, bio zapravo njihova prva velika *pobeda*, jer je proletarijat tada po prvi put pokazao svoju istorijsku sposobnost da *slobodno* organizuje sve aspekte društvenog života. S druge strane, njegova prva velika „pobeda“, Boljševička revolucija, izokrenula se u njegov najstrašniji poraz.

Trijumf boljševičkog poretka podudario se sa kontrarevolucijom koja je na međunarodnom planu započela slamanjem ustanka Spartakovaca od strane nemačke „socijaldemokratije“. Srodnost istovremenih pobeda boljševizma i reformizma seže mnogo dublje nego njihove prividne suprotnosti, jer se i za boljševički režim pokazalo da je samo nova varijacija na staru temu, novo lice starog poretka. Posledice ruske kontrarevolucije bile su, na unutrašnjem planu, uspostavljanje novog oblika eksploatacije, *birokratskog državnog kapitalizma*, a na spoljašnjem, širenje „komunističke“ Internacionalne preko ogranaka čija je jedina svrha bila odbrana i reprodukcija ruskog modela. U svojoj birokratskoj i buržoaskoj varijanti, kapitalizam je osvojio novu tapiju na život, preko mrtvih tela mornara iz Kronštata, seljaka iz Ukrajine i radnika iz Berlina, Kjela, Torina, Šangaja i konačno Barselone.

Treća internacionala, koju su boljševici formirali navodno zato da bi se suprotstavili izopačenom socijaldemokratskom reformizmu Druge internacionalne i ujedinili predvodnike proletarijata iz „revolucionarnih komunističkih partija“, bila je suviše tesno vezana za interese svojih osnivača da bi ikada mogla da pokrene *istinsku socijalističku revoluciju* bilo gde u svetu. Treća internacionala je zapravo bila nastavak Druge. Ruski model se ubrzano nametao zapadnim radničkim organizacijama, koje su se od tada razvijale na isti način.

Totalitarna diktatura birokratije, nove vladajuće klase, nametnuta ruskom proletarijatu, našla je svoj odjek u drugim zemljama u sloju političkih i sindikalnih birokrata čiji su interesi počeli da se jasno razlikuju od interesa njihovog članstva. Dok je staljinističko čudovište opsedalo svest radničke klase, birokratizovani kapitalizam je ušao u fazu prekomernog razvoja, uspevajući da razreši svoje unutrašnje krize i ponosno proglašavajući svoju novu pobjedu za konačnu. Uprkos spoljašnjim varijacijama i suprotnostima, svetom vlada jedan društveni oblik. Principi *starog sveta* nastavljaju da upravljaju našim *modernim svetom*; tradicija mrtvih generacija i dalje opterećuje svest živih.

¹⁶ Karl Libkneht: „Jedan od malobrojnih nemačkih socijalista koji su se protivili Prvom svetskom ratu. On i Roza Luksemburg su osnovali Ligu Spartakovaca 1916; oboje su bili ubijeni nakon sloma pobune Spartakovaca januara 1919.“ — Ken Knabb, *Situationist International Anthology*, 1981/89/95.

Opozicija ovom svetu koja se nudi u njegovim okvirima, na njegovom terenu, preko navodno revolucionarnih organizacija, jeste lažna opozicija. Takva pseudoopozicija, koja propagira najgore mistifikacije i afirmiše manje ili više rigidne ideologije, samo pomaže konsolidaciju vladajućeg poretka. Radnički sindikati i političke partije koje je radnička klasa izgradila kao sredstvo za sopstvenu emancipaciju, postali su puki sigurnosni ventili, delovi regulativnog mehanizma sistema, privatno vlasništvo njihovih rukovodstava koja ih koriste za svoju ličnu emancipaciju, kao stepenice koje vode ka ulogama u okviru vladajuće klase jednog društva koje nikada nisu ni pomislili da dovedu u pitanje. Partijski programi i sindikalni statuti mogu biti satkani od „revolucionarne“ frazeologije, ali njihova praksa je svuda *reformistička*. (Njihov reformizam je, povrh svega, potpuno besmislen, jer je i sam kapitalizam zvanično postao reformistički.) Partije koje su bile u stanju da osvoje vlast – u zemljama još nazadnijim od Rusije iz 1917. – samo su reprodukovale staljinistički model totalitarne kontrarevolucije.¹⁷ U drugim zemljama te partije su postale statične i nužne komponente samoregulacije birokratizovanog kapitalizma, zvanična opozicija uključena u održavanje policijskog humanizma tih društava.¹⁸ U odnosu na radničke mase, one su ostale pouzdani i bespogovorni branioci birokratske kontrarevolucije i poslušni agenti njene spoljne politike. Potpuno posvećene zavodjenju totalne diktature ekonomije i države, te partije su postale nosioci najveće laži u svetu satkanom od laži. Kao što su rekli situacionisti, „naspram svevladajućeg društvenog sistema, koji teži totalitarnoj samoregulaciji, stoji samo lažna opozicija koja ostaje na terenu sistema i tako zapravo služi samo tome da ga ojača. Birokratski pseudosocijalizam je samo najgrandioznija maska na licu starog sveta hijerarhije i otuđenog rada“.

Kada je reč o studentskom sindikalizmu, to je samo parodija jedne farse, besmislena i budalasta imitacija odavno izopačenog radničkog sindikalizma.

Teorijska i praktična osuda staljinizma, u svim njegovim oblicima, mora da bude *osnovna banalnost* ugrađena u sve buduće revolucionarne organizacije. Jasno je da u Francuskoj, na primer, gde je ekonomska zaostalost odložila svest o krizi, revolucionarni pokret može biti iznova rođen samo preko mrtvog tela staljinizma. Stalno ponavljana parola *poslednje* revolucije preistorije mora da glasi: *staljinizam mora biti uništen*.

Ta revolucija mora jednom za svagda da odbaci svoju preistoriju i da svu svoju poeziju crpe iz budućnosti. Male „borbene“ grupe koje se predstavljaju kao „autentični naslednici boljševika“ samo su glasovi koji dolaze iz groba; one ni na koji način ne nagoveštavaju budućnost. Ti ostaci sa velike olupine „izdane revolucije“ bez izuzetka završavaju braneći SSSR; to je njihov doprinos toj skandaloznoj izdaji revolucije. Svoje iluzije oni jedva uspevaju da odbrane samo izvan najpoznatijih nerazvijenih zemalja, gde služe jačanju teorijske nerazvijenosti.¹⁹ Na prostoru od *Partizana* (organa izmirenih staljinističko-trockističkih struja) do svih tendencija i polutendencija koje niču na mrtvom telu trockizma, unutar i izvan četvrte internacionale, vlada ista revolucionarna *ideologija*, koja pokazuje uvek istu teorijsku i praktičnu nesposobnost u suočavanju s problemima modernog sveta. Od revolucije ih razdvaja četrdeset godina kontrarevolucije. Pošto ovo nije 1920, oni nikako ne mogu biti u pravu (što nisu bili ni 1920).

Raspuštanje „ultralevičarske“ grupe *Socialisme ou Barbarie*, nakon njene podele na dve frakcije – „moderniste“ okupljene oko Kardana i „tradicionalne marksiste“ (*Pouvoir Ouvrier*)

¹⁷ Te partije su nastojale da industrijalizuju svoje zemlje kroz klasičnu primitivnu akumulaciju na štetu seljaka, pojačanu birokratskim terorom.

¹⁸ Za 45 godina Komunistička partija Francuske nije preduzela nijedan korak ka osvajanju vlasti. Isto važi i za partije iz drugih razvijenih zemalja koje se nisu našle pod čizmom „Crvene“ armije.

¹⁹ O njihovoj ulozi u Alžiru videti tekst *Klasna borba u Alžiru*, SI br. 10.

– dokazuje, ako tu uopšte ima šta da se dokazuje, da nema revolucije izvan modernog, niti bilo kakve moderne misli izvan nove revolucionarne kritike (SI br. 9). Svako razdvajanje ta dva aspekta nužno vodi ili nazad u muzej revolucionarne preistorije ili u modernizaciju sistema, to jest, u vladajući oblik kontrarevolucije: kao primeri mogu da posluže *Voix Ouvriere* ili *Arguments*.

Kada je reč o raznim anarhističkim grupama, one nemaju ništa osim patetične vere u svoju ideološku etiketu „anarhije“, u čiji su se kavez sami zatvorili. *Le Monde Libertaire*, publikacija dostojna sažaljenja, koju očigledno izdaju studenti, dostigla je najneverovatniji stepen konfuzije i gluposti. Pošto tolerišu jedni druge, tolerisaće i *sve ostalo*.

Došlo je vreme da se vladajući društveni poredak, koji se razmeće svojom stalnom modernizacijom, suoči s dostojnim protivnikom: jednako modernizovanom negacijom koju sam proizvodi.²⁰ Neka mrtvi sahrane mrtve. Praktična demistifikacija istorijskog pokreta zapravo je isterivanje demona koji su opsedali revolucionarnu svest; revolucija svakodnevnog života sada se suočava sa ogromnošću svojih zadataka. I revolucija i život koji ta revolucija najavljuje moraju biti iznova stvoreni. Ako revolucionarni projekat ostaje u osnovi isti – ukidanje klasnog društva – to je zato što uslovi koji podstiču taj projekat nigde nisu bili radikalno promenjeni. Ali, tom projektu sada treba prići s novom radikalnošću i doslednošću, učeći se na greškama ranijih revolucionara, tako da njegova delimična dostignuća ne dovedu samo do novih društvenih podela.

Pošto borba između sistema i novog proletarijata može da se vodi samo sa stanovišta *celine*, budući revolucionarni pokret mora da ukine sve ono što u njemu samom reprodukuje otuđenje koje proizvodi *robni sistem* – sistem kojim dominira rad-ropa. Taj pokret mora da bude živa kritika sistema, negacija koja u sebi sažima sve elemente nužne za *prevazilaženje* tog sistema. Kao što je Lukač ispravno pokazao u *Istoriji i klasnoj svesti*, revolucionarna organizacija je neophodan posrednik između teorije i prakse, između čoveka i istorije, između radničkih masa i proletarijata *formiranog kao klase*. (Lukačeva greška je bila u tome što je verovao da je Boljševička partija ostvarila tu ulogu.) Da bi bile ostvarene u praksi, „teorijska“ stremljenja i razlike moraju biti prevedeni u organizaciona pitanja. Sve, u krajnjoj liniji, zavisi od toga kako će novi revolucionarni pokret rešiti pitanje organizacije; od toga da li njegova organizaciona forma odgovara njegovom suštinskom projektu: *uspostavljanju apsolutne vlasti radničkih saveta na međunarodnom planu*, kao što su to nagovestile sve proletherske revolucije ovog veka. Takva organizacija mora da razvije radikalnu kritiku svih *temelja* društva protiv kojeg se bori: robne proizvodnje; ideologije u svim njenim oblicima; države i svih oblika odvajanja koje država nameće.

Kamen temeljac starog revolucionarnog pokreta bio je odvajanje na teoriju i praksu. Samo novi, superiorni pokret proletherske borbe može da prevaziđe tu podelu i da otkrije sopstvenu *istinu*. Nijedna organizacija još nije uspela da prevaziđe taj jaz. *Ideologija*, ma koliko bila „revolucionarna“, uvek je oruđe gospodara; to je *znak uzbune* koji ukazuje na prisustvo neprijateljske pete kolone. To je razlog zašto kritika ideologije, u krajnjoj liniji, mora da bude glavno pitanje revolucionarne organizacije. Laži su proizvod otuđenog sveta; one ne smeju da se pojave u organizaciji koja za sebe tvrdi da je nosilac *društvene istine*; u suprotnom, ta organizacija postaće samo još jedna laž u svetu satkanom od laži.

Svi pozitivni aspekti vlasti radničkih saveta moraju biti prisutni, u embrionskom obliku, u svakoj revolucionarnoj organizaciji koja stremi njenom uspostavljanju. Takva organizacija mora da stupi u borbu na život i smrt sa lenjinističkom teorijom organizacije. Revolucija iz 1905. i spontano samoorganizovanje ruskih radnika u sovjete bili su praktična kritika

²⁰ „Poruka alžirskim revolucionarima“, SI br. 10.

te smrtonosne teorije.²¹ Ali, boljševički pokret je insistirao na uverenju da spontanost radničke klase ne može da ide dalje od „sindikalističke svesti“ i da ona zato ne može da obuhvati „celinu“. To obezglavljuvanje proletarijata omogućilo je da se Partija nametne kao „glava“ revolucije. Oспорavanje istorijske sposobnosti proletarijata da se sam oslobodi, što je Lenjin činio tako nemilosrdno, znači osporavanje njegove sposobnosti da sam, u potpunosti, upravlja budućim društvom. Iz te perspektive, parola „sva vlast sovjetima“ značila je samo preuzimanje sovjeta od strane Partije i uspostavljanje partijske države umesto potisnute „države“ naoružanog proletarijata.

„Sva vlast savetima“ mora ponovo postati naša parola, ali ovog puta doslovno, bez boljševičkih zadnjih namera. Proletarijat može da započne igru revolucije samo ako kao ulog stavi *ceo svet*; u suprotnom, neće postići ništa. Sam oblik te vlasti, opšte samoupravljanje, ne može da postoji uporedo sa bilo kakvom drugom vlašću. Pošto zapravo predstavlja ukidanje svake vlasti, *opšte samoupravljanje* ne može da toleriše ograničenja (geografska ili neka druga); svaki kompromis koji prihvati odmah će se izokrenuti u ustupak, u predaju. „Samoupravljanje mora istovremeno da bude i sredstvo i cilj sadašnje borbe. To je nije samo ono zbog čega se ta borba vodi već i njen adekvatni oblik. Ono je u isto vreme i materijal koji oblikuje i njegova pretpostavka.“ („Klasna borba u Alžiru“, SI br. 10)

Sveobuhvatna kritika sveta je garancija doslednosti i istinitosti revolucionarne organizacije. Tolerisanje nekog represivnog sistema bilo gde u svetu (na primer, sistema koji se predstavlja kao „revolucionaran“) vodi u prihvatanje legitimnosti represije. Tolerisanje otuđenja u bilo kom domenu društvenog života vodi u prihvatanje nužnosti svih oblika postvarenja. Nije dovoljno biti za vlast saveta samo apstraktno; treba pokazati šta to znači konkretno: prevazilaženje robne proizvodnje, pa tako i proletarijata. Uprkos svim prividnim razlikama, svim postojećim društvima upravlja *logika robe*; to je temelj njihove totalitarne samoregulacije. Robno postvarenje je *glavna* prepreka totalnom oslobođenju, slobodnom stvaranju života. U svetu robne proizvodnje praksa nije okrenuta samostalno određenim ciljevima već podvrgnuta diktatu spoljnih sila. Ekonomski zakoni predstavljaju se kao zakoni prirode; ali, sva moć tih zakona izvire *jedino* iz „nedostatka svesti onih koji te zakone prihvataju“.

Sušтина robne proizvodnje je gubljenje sebe u haotičnom i nesvesnom stvaranju sveta koji ostaje van svake kontrole svojih tvoraca. Nasuprot tome, radikalno revolucionarno jezgro opšteg samoupravljanja podrazumeva svesnu kontrolu svakog pojedinca nad celinom života. Samoupravljanje robnom proizvodnjom samo će pretvoriti svakog pojedinca u programera sopstvenog preživljavanja – umesto kapitalističkog kruga, dobićemo samoupravljački pravougaonik. Zadatak radničkih saveta zato nije samoupravljanje *postojećim* svetom već njegova neprestana kvalitativna promena; drugim rečima, konkretno *prevazilaženje robe*, te *ogromne stranputice* u istoriji čovekove samoproizvodnje.

To prevazilaženje prirodno podrazumeva *ukidanje rada* i njegovu zamenu novom vrstom slobodne aktivnosti, čime se eliminiše jedna od temeljnih podela modernog društva: podela na sve postvareniji rad i pasivnu potrošnju slobodnog vremena. Neke grupe, koje se u ovom trenutku nalaze u fazi raspadanja, kao što su *Socialisme ou Barbarie* ili *Pouvoir Ouvrier*,²² iako ponavljaju moderne parole o „vlasti radnika“, idu putem starog radničkog pokreta nastojeći da reformišu rad putem „humanizacije“. Ali, ono što treba napasti je sam rad. Daleko od toga bude „utopijska“ težnja, ukidanje rada je prvi uslov za efikasno

²¹ Nakon teorijske kritike koju je razvila Roza Luksemburg; videti njen tekst *Organizaciona pitanja ruske socijal-demokratije* iz 1904, u kojem je kritikovala Lenjinov pamflet *Šta da se radi?* (1903).

²² Nasuprot njima, grupe poput ICO (Internacionalna komunistička organizacija), koje odbijaju svaki oblik organizacije ili dosledne teorije, same sebe osuđuju na nepostojanje.

prevazilaženje robnog društva, za odbacivanje podele na „slobodno“ i „radno“ vreme u životu svakog pojedinca – tih komplementarnih sektora otuđenog života – kao stalnog odraza unutrašnje protivrečnosti sveta robe između upotrebne i razmenske vrednosti. Tek kada se ta suprotnost odbaci ljudi će moći da povrate kontrolu nad svojom živom aktivnošću i da otkriju sebe u svetu koji sami stvaraju. Demokratija radničkih saveta je rešenje za sve sadašnje podele. Ona neće dozvoliti pojavu bilo čega što „postoji izvan pojedinaca“.

Svesna dominacija nad istorijom od strane ljudi koji je stvaraju – to je sav revolucionarni projekat. Moderna istorija, kao i sva prošla istorija, proizvod je društvene prakse, nesvesna posledica ljudske aktivnosti. U fazi svoje totalitarne dominacije kapitalizam je proizveo sopstvenu religiju: spektakl. Spektakl je zemaljsko ostvarenje ideologije. Svet nikada nije bio tako izokrenut. „Zato je, kao 'kritika religije' u Marksovo vreme, kritika spektakla danas suštinski preduslov svake kritike“. (SI br. 9)

Čovečanstvo se suočava sa istorijskim pitanjem revolucije. Sve grandioznijem razvoju materijalnih i tehničkih sredstava odgovara samo jednako duboko nezadovoljstvo svih ljudi. Buržoazija i njen naslednik na istoku, birokratija, nisu u stanju da taj prekomerni razvoj (koji može da bude osnova samo za *poeziju* budućnosti) iskoriste za bilo kakvo dobro upravo zato što moraju da *održe stari poredak*. Najviše što mogu da učine je da taj razvoj iskoriste za jačanje svoje policijske kontrole. Oni mogu samo da akumuliraju *kapital*, pa tako i *proletarijat* – ljudska bića koja nemaju nikakvu kontrolu nad svojim životima i koja to znaju. Istorijska prednost tog novog proletarijata jeste u tome što je on jedini naslednik bezvrednog bogatstva buržoaskog sveta – bogatstva koje mora da izmeni i *prevaziđe* na način koji će omogućiti puni razvoj ljudskih bića kroz potpuno prisvajanje prirode i svoje vlastite prirode. To ostvarenje ljudske *prirode* može da znači samo umnožavanje i puno zadovoljenje pravih ljudskih *strasti* koje spektakl potiskuje u najmračnije uglove revolucionarne svesti i koje mogu da se ostvare samo fantastično, u nestvarnom delirijumu pojavnosti spektakla. Istinsko ostvarenje pravih strasti – što znači odbacivanje svih lažnih potreba i želja koje sistem svakodnevno proizvodi radi očuvanja svoje dominacije – neće biti moguće bez ukidanja i pozitivnog prevazilaženja robnog spektakla.

Modernu istoriju mogu da oslobode, a njena bezbrojna dostignuća da stave na slobodno raspolaganje, samo snage koje ta istorija potiskuje: radnici koji nemaju nikakvu kontrolu nad uslovima, sredstvima i proizvodima sopstvene aktivnosti. Proletarijat je još u 19. veku postao naslednik filozofije; sada je postao naslednik moderne umetnosti i prve svesne kritike svakodnevnog života. On neće moći da prevaziđe svoju ulogu proletarijata ako u isto vreme ne ostvari umetnost i filozofiju.

Promena sveta i promena života za proletarijat su jedno, nerazdvojni elementi lozinke za prevazilaženje sebe kao klase, za ukidanje sadašnjeg carstva nužnosti i konačni prodor ka carstvu slobode. Radikalna kritika i slobodna rekonstrukcija svih vrednosti i obrazaca ponašanja nametnutih otuđenom stvarnošću, njegov su maksimalni program. Slobodna kreativnost u stvaranju svih trenutaka i događaja života jedina je poezija koju može da prizna, poezija koju prave svi (Lotreamon), početak revolucionarnog festivala. Proleterske revolucije biće *festivali* ili neće biti ništa, jer je razigranost sam ključ života koji najavljuju. *Igra* je krajnji princip tog festivala, koji za jedina pravila priznaje samo žudnju za životom bez mrtvog vremena i uživanje bez ograničenja.

Strazburška sekcija Saveza studenata (AFGES), 22. novembar 1966.

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

4. 06. 2012.

Situacionistička internacionala
Beda studentskog života
razmotrena u njenim ekonomskim, političkim, socijalnim, psihološkim, seksualnim i
posebno intelektualnim aspektima, uz skroman predlog za njeno ukidanje
1966.

Preveo Aleksa Golijanin, 2004. anarhija/ blok 45, Porodična
biblioteka br. 7 <http://anarhija-blok45.net1zen.com>
De la misère en milieu étudiant, UNEF, Strasbourg 1966. [http://library.nothingness.org/
articles/4/fr/display/12](http://library.nothingness.org/articles/4/fr/display/12) *On the Poverty of Student Life*, translated by Ken Knabb, *Situationist
International Anthology*, 1995 (1981) <http://www.bopsecrets.org/SI/poverty.htm>

<http://anarhisticka-biblioteka.net>